

Słowo wstępne

Kolejny tom czasopisma „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” zawiera artykuły stanowiące rozszerzone wersje niektórych referatów wygłoszonych podczas VI międzynarodowej konferencji naukowej z cyklu „Oblicza wojny”. Odbyła się ona 10–11 czerwca 2021 r., a nadrzędny problem badawczy został określony jako zagadnienie – *Przed bitwą*. Pokłosiem pięciu poprzednich konferencji odbywanych w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego, począwszy od 2017 r., jest już sześć opublikowanych monotematycznych tomów wspomnianego czasopisma¹. Ponadto szereg artykułów ukazało się również w sześciu tomach monografii wieloautorskich wydanych w ramach interdyscyplinarnej serii wydawniczej *Oblicza wojny*².

Niniejszy tom, stanowiący kontynuację wcześniej wydanych, ma podobnie jak poprzednie charakter interdyscyplinarny, plasując się na styku badań historycznych,

¹ *Oblicza wojny. Wojsko w drodze*, red. J. Kita, M. Pogońska-Pol, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2017, z. 99, ss. 320; *Oblicza wojny. Wojska dzień powszedni*, red. W. Jarno, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2018, z. 101, ss. 238; *Oblicza wojny. W obozie i w koszarach*, red. T. Grabarczyk, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2018, z. 102, ss. 212; *Oblicza wojny. Ludzie wojny od średniowiecza po współczesność*, red. W. Jarno, J. Kita, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2019, z. 103, ss. 194; *Oblicza wojny. Ludzie wojny – rycerze i żołnierze*, red. T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2019, z. 104, ss. 236; *Oblicza wojny. Ludzie wojny – dowódcy i podkomendni*, red. W. Jarno, J. Kita, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 2019, z. 105, ss. 230.

² *Oblicza wojny*, t. I (*Armia kontra natura*), red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2020; *Oblicza wojny*, t. II (*Armia kontra natura*), red. T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol, Łódź 2020; *Oblicza wojny*, t. III (*Miasto i wojna*), red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2021; *Oblicza wojny*, t. IV (*Miasto i wojna*), red. T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol, Łódź 2021; *Oblicza wojny*, t. V (*Miasto i wojna*), red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2021; *Faces of War*, t. VI (*City and War*), eds T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol, Łódź 2022 [w druku].

archeologicznych, antropologicznych i muzealnych. Znajdziemy w nim różne ujęcia metodologiczne dotyczące szerokiego spektrum zagadnień wynikających z kontekstu tematu – *Przed bitwą*. Trzynastu Autorów reprezentujących różne krajowe ośrodki akademickie i instytucje badawcze podjęło interesujące tematy. Zamieszczone artykuły mają układ chronologiczny, a odnoszą się one zarówno do historii Polski, jak również znalazły się tutaj opracowania dotyczące dziejów powszechnych. Naszym zdaniem, właśnie ta rozpiętość chronologiczna i różnorodność podejmowanej tematyki stanowią niewątpliwie atut tomu, który stanowi wysiłek intelektualny Autorów o różnym doświadczeniu badawczym. Pomimo że artykuły mogą różnić się nieco pod względem poziomu dociekań badawczych, to wszystkie są efektem żmudnych poszukiwań prowadzonych w różnych jednostkach archiwalnych i bibliotecznych krajowych i zagranicznych. Napisane zostały w oparciu o źródła różnej proveniencji, a ponadto Autorzy odnoszą się przy tym do najnowszej literatury przedmiotu. Zamieszczone w tym tomie artykuły mają rozpiętość chronologiczną od starożytności po współczesność, ale dominują prace z zakresu XX stulecia.

Najodleglejsze czasowo problemy podejmuje **Michał Wilczyński**, który przedmiotem analizy uczynił mowy przedbitewne w armii rzymskiej, pochodzące z dzieł Gajusza Juliusza Cezara – *Commentarii de bello Gallico* oraz *Commentarii de bello civili*. Badacz analizował mowy z uwzględnieniem ich częstotliwości i okoliczności występowania, grona słuchaczy, elementów, na jakie Cezar i inni wodzowie kładli nacisk, stosowanych zabiegów retorycznych i rzetelności przekazu. Ponadto w tekście podjęto próbę poszukiwania odpowiedzi na pytanie, czy mowy przedbitewne stanowiły stały element ceremoniału przedbitewnego armii rzymskiej w okresie późnej republiki.

Mediewista **Andrzej Niewiński** poddał analizie dzieło Christine de Pisan zatytułowane *Le Livre des fais d'armes et de chevalerie*. W źródle tym badacz poszukiwał informacji odnoszących się do materialnych warunków prowadzenia wojny i związanej z tym sztuki oblężniczej. Już w średniowiecznych działaniach wojennych, pomimo postępu technologicznego, logistyka była ważnym aspektem walki zbrojnej prowadzonej na dużą skalę. Jest to jeszcze mało znany problem badawczy, stąd też tekst Niewińskiego poszerza nieco stan historiografii w tym zakresie.

Z kolei okres nowożytny reprezentowany jest przez artykuł **Andrzeja Kobusa**. Autor starał się przybliżyć kulisy pobytu króla elekta – Maksymiliana Habsburga – na zamku w Krzepicach na przełomie lat 1587–1588. Badacza interesowały nie tylko aspekty dyplomatyczne i wojskowe tego pobytu (przybywające poselstwa i goście, liczebność wojsk), ale poruszył on także kwestię poparcia dla Habsburga, jako kandydata do tronu, ze strony różnych ziem wchodzących w skład Rzeczypospolitej.

Ostatnie lata XIX stulecia, wraz z wynalezieniem samochodu, przyniosły zainteresowanie kół wojskowych wykorzystaniem pojazdów mechanicznych do celów militarnych, a mechanizm działania w tym względzie był podobny we wszystkich europejskich armiach. Różnice polegały głównie na ich intensywności. **Robert Gawel** zdecydował się ukazać te kwestie na przykładzie armii austro-węgierskiej. Jak wykazał w artykule, pierwsze testy z wykorzystaniem samochodów dla potrzeb armii odbyły się już u schyłku XIX w. W 1904 r. powołano do życia Wydział Samochodowy przy Komitecie Wojskowo-Technicznym, a kierował nim Robert Wolf, oficer artylerii. W końcowej części tekstu autor analizuje przyczyny, które spowodowały, pomimo wielu wysiłków, iż ostatecznie armia austro-węgierska weszła do działań wojennych w 1914 r. bez odpowiednio zmotoryzowanych oddziałów.

Kilka kolejnych artykułów podejmuje kwestie związane z okresem międzywojnia. **Anna Ambrochowicz-Gajownik** podjęła próbę ukazania roli i działań środowisk polskiej emigracji we Francji, mających na celu przygotowania mobilizacyjne na wypadek wybuchu wojny. Autorka przedstawiła dwa takie ośrodki, czuwające nad werbunkiem ochotniczym – Związek Oficerów Rezerwy, powstały w Paryżu i Centralny Komitet Obywatelski z siedzibą w Lille. Badaczka wykazała, że większe zaangażowanie wykazywał pierwszy ośrodek. To dzięki niemu w przeddzień wybuchu II wojny światowej powstało na terenie Francji wiele biur werbunkowych tworzących sieć organizacyjną, która trwała nieprzerwanie do pierwszej połowy września 1939 r.

Z kolei **Agnieszka Jędrzejewska**, na przykładzie postaw i działań podejmowanych przez mieszkańców Łodzi, największego miasta przemysłowego II Rzeczypospolitej, ukazała problem przygotowań do zbliżającej się wojny. Jednym z naczelných zadań rządu stało się wówczas, w oparciu o program „naród pod bronią”, zjednoczenie obywateli wokół armii i Naczelnego Wodza. Towarzyszyła temu akcja propagandowa, odwołująca się do uczuć patriotycznych obywateli. Gromadzono środki w ramach powstałego w 1936 r. Funduszu Obrony Narodowej. Powyższe działania z powodzeniem prowadzone były także w wielokulturowej Łodzi, a wszelkie akcje wspierane przez łódzką prasę, w tym m.in. „Kurier Łódzki”.

Mobilizacja alarmowa 1 Dywizji Piechoty Legionów w sierpniu 1939 roku to tytuł artykułu **Piotra Targońskiego**. Autor przybliżył realizację planu mobilizacyjnego „W” przez tę elitarną jednostkę. Jak wykazał, uzupełnianie stanów osobowych poszczególnych jednostek do etatów wojennych odbywało się sprawnie. Natomiast poważnym problemem okazało się pozyskanie odpowiedniej liczby i jakości koni oraz wozów taborowych, a ponadto należyte wyposażenie wszystkich żołnierzy. Przeprowadzona analiza pozwoliła jednak autorowi na konkluzję, że mimo wskazanych trudności mobilizacja przebiegała na ogół zgodnie z harmonogramem.

Za jej symboliczne zakończenie, zdaniem badacza, uznać można defiladę, która odbyła się wieczorem 27 sierpnia 1939 r. przed mauzoleum Józefa Piłsudskiego na Rossie. Następnego dnia jednostka rozpoczęła przemieszczanie się do rejonu planowanej koncentracji.

Okres II wojny światowej znalazł odzwierciedlenie w pięciu kolejnych artykułach. **Agnieszka Kita** ujęła nadrzędny problem „przed bitwą” w nieco innym znaczeniu, a mianowicie wskazała, iż przygotowywano się także do starcia z tzw. wrogiem wewnętrznym. W przypadku III Rzeszy za takich wrogów uznano przede wszystkim Żydów, homoseksualistów czy świadków Jehowy. Celem autorki stało się ukazanie procesu szkolenia esesmanów, których głównym zadaniem było nadzorowanie więźniów osadzonych w obozach koncentracyjnych i obozach zagłady. Swoje rozważania skupiła na przybliżeniu wpływu ideologii narodowo-socjalistycznej na postawę wartowników oraz zasady, jakie wpajano im w trakcie szkolenia i służby w kacetach. W świetle dokumentów zachowanych w Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau badaczka pokazała, że również strażnicy tego obozu byli poddawani takiej indoktrynacji zapoczątkowanej w KL Dachau przez Theodora Eickego.

W kolejnym z artykułów **Zdzisław Kryger** przybliżył wiele problemów, przed którymi stawało dowództwo polskich okrętów walczących podczas II wojny światowej w służbie Royal Navy. Wskazał, iż szczególnie na przełomie lat 1941–1942 występowały dramatyczne braki kadrowe, a wyszkolenie nowych załóg na potrzeby obsługi coraz bardziej skomplikowanych systemów okrętowych (m.in. artyleryjskich) zajmowało sporo czasu. Autor poddał analizie meldunki i sprawozdania dowódców okrętów, dotyczące problemów kadrowych i zagadnień wyszkolenia, przechowywane w zbiorach Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego w Londynie. Te nielicznie zachowane, ale cenne źródła dokumentują zarówno kłopoty z uzupełnieniem stanów osobowych, jak również wskazują na dylematy, przed jakimi stawali dowódcy okrętów w kwestii szkolenia tak potrzebnych w walce artylerzystów.

Bartosz Janczak stara się przybliżyć dzieje Centrum Wyszkolenia Armii w latach 1942–1946. Zadaniem Centrum było przeszkolenie jak największej liczby żołnierzy służących w Armii Polskiej na Wschodzie oraz w 2 Korpusie Polskim, aby osiągnęli oni wysoką zdolność bojową. W polskim wojsku potrzeba było bardzo wielu specjalistów różnych broni i służb, aby obsadzić przewidziane etatami stanowiska w jednostkach wojskowych. Autor wskazuje na częste zmiany struktury organizacyjnej Centrum, a ponadto omawia rodzaje prowadzonych szkoleń i kursów dla żołnierzy o różnych przeżyciach wojennych, doświadczeniach

i umiejętnościach wojskowych. Przez kilka lat istnienia Centrum przeszkolenie w nim przeszło kilka tysięcy polskich żołnierzy.

W ostatnich miesiącach II wojny światowej zdobywano kolejne miasta bronione przez wojska niemieckie. **Tomasz Gliniecki** omawia przygotowania sowieckiej 44 gwardyjskiej Dywizji Strzeleckiej z 65 Armii do szturmowania Gdańska. Należało przygotować się do niego bardzo starannie, gdyż był to silnie zurbanizowany kompleks, składający się z miasta, stoczni i portu. Jedną z istotnych form tego przygotowania, jak stara się wykazać autor, była działalność informacyjno-szkoleniowa. Do jej charakterystyki wykorzystano przede wszystkim druki przygotowane i dystrybuowane na poziomie armijnym oraz dywizyjnym, w tym gazety i szeroko kolportowane ulotki, które omawiały nadchodzące walki.

W dwóch kolejnych artykułach ich autorzy próbują przybliżyć problemy związane z różnego typu szkoleniami, którym poddawani są żołnierze zarówno w czasie trwających konfliktów zbrojnych, jak i w okresie trwania służby wojskowej w warunkach pokoju. **Konrad Czernielewski** podniósł aspekt przygotowywania pod względem psychicznym i mentalnym żołnierzy do walki w różnych armiach świata. Analizy odnosi do wybranych konfliktów zbrojnych w drugiej połowie XX w. (II wojny światowej, wojny w Wietnamie czy wojen arabsko-izraelskich). Badacz omówił ponadto sprawy przygotowania ideowego oraz rolę wychowania patriotycznego żołnierzy, a ponadto objął refleksją problem stresu pola walki czy dezercje. Interesowały go także jeszcze inne kwestie: reakcje żołnierzy na stratę towarzysza walki, odkrycie zbrodni popełnionych przez wroga, rola dowódców różnych szczebli. W ostatniej części tekstu podjął rozważania dotyczące wpływu działań wojennych na życie osobiste żołnierzy, także po zakończeniu walk.

W ostatnim z artykułów **Robert Pietrygała** omawia jedno z głównych zadań wojska, czyli szkolenie żołnierzy do sytuacji, z którą przyjdzie się im zmierzyć na wypadek konfliktu zbrojnego. Powyższe aspekty szkolenia analizuje na przykładzie wojsk inżynieryjnych w okresie pełnego funkcjonowania Śląskiego Okręgu Wojskowego (1945–2011). Proces ten zasadniczo uwzględniał dwie płaszczyzny: szeroko rozumiane szkolenie ogólnowojskowe (m.in. zagadnienia regulaminów, musztry, szkolenia ogniowego, wychowania fizycznego, szkolenia chemicznego, szkolenia przeciwlotniczego, terenoznawstwa, taktyki itp.) oraz szkolenie specjalistyczne (m.in. zagadnienie minerstwa, przepraw, zapór inżynieryjnych, mostów, dróg, fortyfikacji i maskowania).

Rozmaitość metod i ujęć kluczowego problemu, czyli różnie pojmowanych przygotowań do bitwy, przynosi w efekcie publikację wnoszącą wiele nowych ustaleń do dotychczasowego stanu historiografii w zakresie badań nad wojskowością polską

i powszechną od czasów starożytnych po współczesność. Z pewnością opublikowane w tym tomie artykuły podejmują ważne zagadnienia, jednak nie wyczerpują ich. Redaktorzy tomu pokładają więc nadzieję, że staną się one przyczynkiem do kolejnych analiz, nowatorskich prób odczytania znanych źródeł i poszukiwania nowych materiałów źródłowych, a przede wszystkim okażą się wartościową i inspirowaną lekturą.

Witold Jarno

Uniwersytet Łódzki / University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-5845-6057>

Jarosław Kita

Uniwersytet Łódzki / University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0002-8374-2848>

Bibliografia (Bibliography)

Opracowania

Faces of War, t. VI (*City and War*), eds T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol, Łódź 2022 [w druku].

Oblicza wojny, t. I (*Armia kontra natura*), red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2020.

Oblicza wojny, t. II (*Armia kontra natura*), red. T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol, Łódź 2020.

Oblicza wojny, t. III (*Miasto i wojna*), red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2021.

Oblicza wojny, t. IV (*Miasto i wojna*), red. T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol, Łódź 2021.

Oblicza wojny, t. V (*Miasto i wojna*), red. W. Jarno, J. Kita, Łódź 2021.

Oblicza wojny. Ludzie wojny – dowódcy i podkomendni, red. W. Jarno, J. Kita, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2019, z. 105.

Oblicza wojny. Ludzie wojny – rycerze i żołnierze, red. T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2019, z. 104.

Oblicza wojny. Ludzie wojny od średniowiecza po współczesność, red. W. Jarno, J. Kita, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2019, z. 103.

Oblicza wojny. W obozie i w koszarach, red. T. Grabarczyk, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2018, z. 102.

Oblicza wojny. Wojska dzień powszedni, red. W. Jarno, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2018, z. 101.

Oblicza wojny. Wojsko w drodze, red. J. Kita, M. Pogońska-Pol, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2017, z. 99.

Notka o autorach

Dr hab. Witold Jarno, prof. UŁ – pracownik Katedry Historii Polski i Świata po 1945 r. Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego.

Zainteresowania naukowe: dzieje wojskowości polskiej w XX w., historia najnowsza Polski po 1945 r., biografistyka wojskowa, dzieje Łodzi i miejscowości regionu Polski centralnej.

witold.jarno@uni.lodz.pl

Prof. dr hab. Jarosław Kita – kierownik Katedry Historii Polski XIX w. w Instytucie Historii Uniwersytetu Łódzkiego, członek Komitetu Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk, członek Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Zainteresowania naukowe: historia społeczna i gospodarcza XIX i XX w., dzieje społeczeństwa polskiego na tle porównawczym ze społeczeństwami Europy Środkowo-Wschodniej, historia ziemiaństwa polskiego, europejska kultura uzdrowiskowa w XIX–XXI w., dzieje wojskowości polskiej w dobie zaborów, historia nauki w XIX–XXI w., przeszłość łódzkiego środowiska naukowego, dzieje miast regionu Polski centralnej.

jaroslaw.kita@uni.lodz.pl